

Univerzita Palackého v Olomouci
Pedagogická fakulta
Ústav speciálně pedagogických studií

Martina Johanová

3.ročník – prezenční studium

SPP- ČJ

DRAMATERAPIE U PŘEDŠKOLNÍHO VĚKU

Bakalářská práce

Vedoucí práce: Mgr. et Mgr. Iveta Tichá

Olomouc 2011

Prohlášení

Prohlašuji, že jsem bakalářskou práci „Dramaterapie u předškolního věku“ vypracovala samostatně pod odborným vedením a uvedla jsem veškeré literární prameny, které byly během této práce použity. Zároveň souhlasím se zveřejnění této práce jak v tištěné, tak v elektronické podobě.

V Olomouci dne 24.6.2011

Poděkování

Ráda bych touto cestou poděkovala Mgr. et Mgr. Ivetě Tiché. Za odborné vedení a podporu při tvorbě bakalářské práce a za mnoho podnětných informací týkajících se zvolené problematiky.

Obsah

Úvod	6
Dramaterapie: vymezení pojmu	8
Definice dramaterapie.....	9
Vzájemné vztahy paradivadelních oborů v systému.....	11
Paradivadelní systémy.....	12
Paradivadelní systémy edukační povahy	12
Dramatická výchova.....	12
Divadlo ve výchově	13
Paradivadelní systémy terapeutické povahy.....	13
Psychodrama	13
Sociodrama	13
Teatroterapie.....	13
Historie a současnost	14
Význam a cíle dramaterapie	15
Význam	15
Cíle:	16
Skupinová dynamika skupiny.....	17
Normy skupiny	18
Role ve skupině	18
Koheze.....	19
Tenze	19
Role terapeuta a způsob vedení	19
Dramaterapeutický projekt.....	20
Předškolní věk	21
Charakteristické změny v duševním vývoji předškolního dítěte.....	22
Vývoj základních schopností a dovedností.....	23
Motorický vývoj dítěte:	23
Kognitivní vývoj.....	24
Proměny chování a citové prožívání	25
Výchova v předškolním věku.....	26
Dítě mezi dětmi.....	27
Socializace předškolního dítěte.....	28
Fantazie, Fantazie, Fantazie.....	29
Dítě a hra.....	30

Čemu učit napřed	31
Význam mateřské školy	32
Uplatnění dramaterapie u dětí předškolního věku	33
Projekt: Jeremjášovo utrpení	35
Závěr	40
Použitá literatura:	41
Příloha: Výtvary dětí	43
Anotace	47

Úvod

**„Hra je jeden z nejefektivnějších způsobů, jak zjednodušit život.
Přesně to jsme dělali jako děti, ale v dospělosti jsme si hrát zapomněli“
(Albert Einstein)**

Proč právě tento citát na začátku? Druhá část mé bakalářská práce je věnována dětem v předškolním věku. A proč jsem si vybrala zrovna tuto fázi vývoje? Protože sama se ráda občas stanu zase dítětem, i když spousta lidí to nechápe. Jak už zaznělo v citátu dospělí si už zapomněli hrát a je velmi málo lidí, kteří se do dětských let znovu a rádi vrací. Myslí si, že na to už nemají čas, že toho mají spoustu na práci, žijí v hektickém světě, který jim přináší starosti. Zapomínají na to, že když jsme byli malé děti, naše starosti byly jen o tom, co zrovna ten den podnikneme. Tím si ubírají krásy života. Neměli bychom zapomínat na tu bezstarostnost a bezprostřednost. Zkusit se někdy zastavit a nechat zase naši spontánnost plout a ukázat co se v ní skrývá. I když se na nás někdo může dívat skrz prsty, ale může nás někdo odsoudit za to, že se umíme bavit, že se umíme vrátit do dětství a prožívat znovu ta bezstarostná léta? Myslím, že ne. Dívají se na nás jen z toho důvodu, že oni to neumějí. Přece jen dítěti se nedá upřít jeho obrazotvornost a nápady, kterými nás občas překvapí. Hlavně nás může zarazit právě to, jak na takovou ohromnou věc mohlo přijít právě dítě. Nikdy nemůžeme vědět, co se stane, i když se můžeme snažit odhadnout, co dítě udělá. Dítě nás svou originalitou překvapí vždy a všude.

A téma dramaterapie jsem si vybrala proto, že už od malička mě baví divadlo, dramatizace příběhu a vše co je s tím spojeno. Moje úvahy nad budoucím povoláním byly směřovány ke speciální pedagogice, protože jsem vždy chtěla pomáhat a být oporou pro lidi, kteří to potřebují a dokážou mi svým nadšením a touhou po životě nalévat plno optimismu do žil a chuť stále něco podnikat. Ale jelikož jsem si před podáním přihlášky na vysokou školu nezjistila, že existuje i obor Speciální pedagogika dramaterapie, setkala jsem se s ní až ve třetím ročníku. Zcela mě nadchla a pohltila můj zájem o ni. Dokáže spojit jeden můj velký zájem s druhým, a to být s lidmi a něco pro ně dělat. Je úžasné

vidět, jak za pomoci nějakého výrazu se dá usnadnit, aby člověk začal vnímat nejen své okolí, ale hlavně sám sebe. Pomáhat mu ve složitostech života, k uvolňování svých pocitů a emocí, svého já a najít způsob vyjádření se.

V první části práce se věnuji dramaterapii jako takové. Uvádím rozdělení v jejím systému, vzájemné vztahy, definice, v čem nám dramaterapie může pomoci, co dokáže rozvinout a prohloubit a jaký význam pro nás má. Pro hlubší poznání a seznámení se s ní se podíváme i do historie. V druhé části se zaměřuji na předškolní věk dítěte, jeho změny ve vývoji, proměny v jeho chování a citovém prožívání. Zmiňuji se o jeho dovednostech, znalostech zkrátka o všem, co v tomto věku už dokáže, svoji roli zde hraje i výchova dětí a jejich začleňování do mateřské školky. Čtvrtou částí je spojení dramaterapie a předškolního věku, tak jak na sebe vzájemně působí, jak se obohacují a pomáhají rozvíjet různé vlastnosti a charaktery. A v poslední části se věnuji pro ukázkou jednomu projektu, který jsem se snažila uplatnit na dětech, ale tato ukáзка není součástí praktické části. Zařazuji ho do teorie právě proto, že spoustu lidí se mě ptá, co to vlastně dramaterapie je a jak si představují praktikování na dětech. Nedokázali si to představit. Proto jsem se rozhodla poukázat na tento projekt, abych dokázala obohatit představy i druhých lidí.

Dramaterapie: vymezení pojmu

Dramaterapie a její aktivity se v dnešní době užívají ve spoustě zařízeních a institucích a to formou předmětu, metody nebo jako příležitostního prvku (např. dramatická výchova). Dramaterapie je také uplatňovaná v psychoterapii, speciální pedagogice a léčebné pedagogice.

Slovo dramaterapie se skládá ze dvou slov, a to drama a terapie.

Pojem *drama* pochází z řeckého slova dram a chápe tento pojem jako:

1. Literární druh – v tomto ohledu ji zobrazuje jako divadelní hru vážného obsahu nebo jako slovesný útvar, který je charakteristický přímou řečí postavy.
2. Vážnou, tragickou událost

Všechno výše zmiňované nese vysokou aktivitu, osobní emocionální zaujatost, silnou zainteresovanost a očekávání rovnou plynoucí z konfliktů či záplatek, které je potřeba řešit.

U dramatického projevu je třeba zapojit mysl, konkrétně představivost, imaginaci, tělo a hlas.

A slovo *terapie* je z původu řeckého a znamená léčit.

To celé dává slovu dramaterapie význam léčení za pomoci nějakého dramatu.

Využívá dramatické procesy a struktury k dosažení terapeuticko-výchovného cíle v různých improvizovaných situacích. Proto ji můžeme označit, jako jednu z léčebně výchovných přístupů pomáhajících člověku, aby poznal sám sebe a začal se lépe orientovat v různých situacích a lépe pochopil a porozuměl sám sobě. S tím se nabízí i otázky typu: Co nám může tak dramaterapie nabídnout, abychom toto všechno pocítili, abychom z ní byli nadšení a chtěli od ní stále víc? Odpověď je velice jednoduchá. Můžeme v ní nalézt odpoutání od všedního dne a celé té honičky kolem. Všeho, co nám připadá jako nejdůležitější věcí na celém světě, pak považujeme za banální věci. Po návratu z dramatické reality se nám otevrou možnosti, jak správně naložit a srovnat se s těžkostmi a překážkami na cestě životem.

(Majzlanová, 2004)

V dramaterapii převažují skupinové aktivity využívající skupinové dynamiky formou divadelních a dramatických prostředků, proto aby dosáhly symptomatické úlevy, a tak zmírnily důsledky psychických poruch a sociálních problémů, v neposlední řadě k dosažení osobnostního růstu a integraci osobnosti. Dramaterapie zaujímá pozici v systému z hlediska estetických, informativních, formativních a terapeutických hodnot.
(Valenta, 2006)

Definice dramaterapie

The British Association for Dramatherapists (1979):

Dramaterapie pomáhá uchopit a zmírnit sociální a psychologické problémy, mentální onemocnění i postižení a stává se nástrojem zjednodušeného symbolického vyjadřování, díky němuž poznává jedinec sám sebe, a to prostřednictvím tvořivosti zahrnující verbální i nonverbální složku komunikace.¹

U nás definuje dramaterapii Valenta takto (M. Valenta a kol., 2006):

Dramaterapie je léčebně-výchovná disciplína, v níž převažují skupinové aktivity využívající ve skupinové dynamice divadelních a dramatických prostředků k dosažení symptomatické úlevy, ke zmírnění důsledků psychických poruch i sociálních problémů a k dosažení personálně sociálního růstu a integrace osobnosti.²

---

¹ VALENTA, M. *Dramaterapie*. 1.vyd. Praha: Grada Publishing, 2007. Str.256. ISBN 978-80-247-1819-4.

² VALENTA, M. *Dramaterapie*. 1.vyd. Praha: Grada Publishing, 2007. Str.256. ISBN 978-80-247-1819-4.

Lenning (1994) definuje dramaterapii jako „specifické aplikování divadelních struktur a dramatických procesů s cílevědomým terapeutickým záměrem.“³

Podobnou definici uvádí Baharová (1996). „Dramaterapie je kreativní terapie využívající umělecké prvky, které umožňují spontánně vyjadřovat pocity a s nadhledem řešit problémy.“⁴

Rozvoj celkové osobnosti člověka se užívá v cílených hrách, skupinových cvičeních, improvizacích. Skupina se formuluje podle společného zájmu. V dramaterapeutickém prostředí lze rozebírat různé role, do kterých se jedinec dostane. Každý se může svobodně rozhodnout a má obrovské pole působnosti. Uprostřed a tedy jádrem je rozvoj spontánnosti. Mezi dramatické činnosti můžeme zahrnout: „mimické a řečové projevy, dramatickou hru, manipulaci a hraní si s předmětem, slovní hru, rolové hry, scénář, mýty, tvorbu příběhu, kostýmu a scén, práci s textem, improvizaci, vyprávění příběhu, make-up, masky, pohyb, hlas, pantomimu.“⁵ Tyto aktivity by měly vést k navázání vztahu terapeuta a klienta.

Pojem dramaterapie se projevuje v oblastech klinicko-psychologických, redukačních, uměleckých a léčebněpedagogických. V rámci poslední zmíněné představuje dramaterapie účast léčebně výchovných přístupů u jedinců s různými poruchami nebo druhy postižení.

Pod slovy záměrný terapeutický proces si představíme využívání verbálního nebo neverbálního projevu a dramatické činnosti, která má za úkol dosáhnout změnu osobnosti, a to při zachování vztahu mezi terapeutem a klientem.

Pro postup k dovršení určitého cíle je důležité při výběru dramatických prostředků, dbát na potřeby klientů, kteří potřebují speciální přístup. A to jak při

---

³ MAJZLANOVÁ, K. *Dramatoterapie v léčebnej pedagogike*. Bratislava: Iris, 2004. Str. 12. ISBN 80-89018-65-3.

⁴ MAJZLANOVÁ, K. *Dramatoterapie v léčebnej pedagogike*. Bratislava: Iris, 2004. Str. 12. ISBN 80-89018-65-3.

⁵ MAJZLANOVÁ, K. *Dramatoterapie v léčebnej pedagogike*. Bratislava: Iris, 2004. Str. 13. ISBN 80-89018-65-3.

jakémkoliv druhu problému, poruchy či postižení. Zkrátka vyžaduje se zde komplexní přístup působící na člověka.

(Majzlanová, 2006, Valenta, 2006)

Vzájemné vztahy paradivadelních oborů v systému

Existují dva přístupy k systémovému pojetí dramaterapie:

Drama as Therapy (pojetí dramaterapie jako svébytného psychoterapeutického postupu a pevněji kodifikované arteterapie)

Drama in Therapy (využití dramaterapeutických postupů v rámci psychoterapeutických škol např. Gestalt a behaviorální arteterapie).

Když na dramaterapii nahlížíme jako na svébytnou terapeuticko-formativní disciplínu, tak nám pak zapadá do systému expresivních terapií, jenž využívají hřejivého a povzbudivého vlivu kreativity v rámci jednotlivých múz, tedy jako na arteterapii v užším smyslu (dále sem patří např. muzikoterapie, taneční a pohybové terapie, biblio- či poetoterapie).

Pokud vycházíme z prostředků, metod a forem využívaných v dramaterapii, pak tato disciplína patří do systémů paradivadelních. To jsou postupy, které berou divadlo jako syntetické umění a využívají divadelní a dramatické prostředky k účelům edukačním nebo terapeutickým.

Z těchto paradivadelních systémů má nejbližší dramaterapie u terapeutických disciplín k psychodramatu a u edukačních disciplín k výchovné dramatice.

(Valenta, 2006)

Dramaterapii můžeme definovat podle mnoha pohledů:

- Podle příslušnosti ke konstituovaným oborům s pevným paradigmatem, jako součást aplikované psychologie-psychoterapie, speciální pedagogiky nebo jako zcela autentický obor interdisciplinární povahy.
- Jako jednu z disciplín arteterapie v širším významu.

- Jako expresivní terapii.
- Jako nonverbální terapii.
- Jako terapeuticko-formativní disciplínu.
- Jako jeden z paradivadelních systémů terapeutické povahy a edukativní povahy.

Expresivní projevy jako jsou dramatické, výtvarné, hudební a jiné jsou pro terapii něco jako v chirurgii chirurgické nástroje. Jen s tím rozdílem, že vývoj a všechny záležitosti kolem jsou vloženy do rukou žáka nebo klienta.

Dochází zde především na příjemný prožitek procesu vnímání.
(Valenta, 2006)

Paradivadelní systémy

Využití divadla k nedivadelnímu účelu, tedy tu jejímž cílem se stává praktičtější využití dramatu a ne tu co se zabývá uměleckými hodnotami a estetickým zážitkem, lze rozdělit na dvě skupiny.

1. divadlo (drama)- edukační prostředek

2. divadlo (drama)-prostředek léčby (terapie).

Nejfrekventovanější paradivadelní systémy:

Paradivadelní systémy edukační povahy

Dramatická výchova

Též zvaná jako výchovná dramatika, tvořivá dramatika, tvořivé drama, dramatika. Je improvizovaná, k předvádění neurčená forma orientovaná na vnitřní proces. Kde jsou účastníci vedeni vedoucím k hraní si, představování si a reflektování lidské zkušenosti. Dramatická výchova využívá dramatických prostředků k dosažení psychologických a pedagogických cílů.

Divadlo ve výchově

Podstatou je představení, které je hráno většinou profesionálními herci a je zaměřeno na výchovné a vzdělávací cíle. Po představení následuje rozbor a reflexe žáků společně s herci.

Paradivadelní systémy terapeutické povahy

Přímými předchůdci dramaterapie jsou formy psychoterapie, ty využívají divadelních technik a postupů.

Psychodrama

Můžeme popsat jako improvizovanou záměrnou činnost vedoucí k terapeutickým účelům. Ve kterých klient dramatizuje svoje zážitky, přání, postoje, fantazii atd. Psychodrama využívá pět základních prostředků:

- Jeviště
- Pacienta jako protagonistu, jenž předvádí sebe sama
- Režiséra nebo-li terapeuta
- Pomocné herce
- A nakonec publikum

Morenovské techniky: hraní vlastní role, monolog, alter ego, výměna rolí, zrcadlo a další. Psychodrama pomáhá za účelem pochopit vlastní reakce a umožňuje tím korigovat emoce. Tento účel slouží k proniknutí do minulých traumatických zážitků, jejich rozbalení, vyplavení na povrch, tak aby je bylo možné pojmenovat. Vždy se řeší osobní problém klienta.

Sociodrama

Splývá s psychodramatem, ale s tím rozdílem, že psychodrama se zaměřuje na přehrávání osobních problémů a sociodrama na hraní rolí v situacích, ve kterých se vyskytují jiné socionormy a hodnoty.

(Valenta, 2006)

Teatroterapie

Nový fenomén, jenž se objevuje koncem osmdesátých let 20. století. Lze ji definovat jako dramaterapii, jen s tím rozdílem, že důraz je kladen i na produkt. A to je na výsledek divadelní inscenace a na vystoupení před publikem. Je to disciplína která přináší i pozitiva, jako je integrace minority osob

se zdravotním postižením do majoritní společnosti, jako i sociální rehabilitace těchto osob, upravení sebehodnocení a sebe pojetí.

(Valenta, 2006, Machková, 2007)

Historie a současnost

Kořeny tzv. paradivadelních systémů zasahují až do prehistorie lidské civilizace. Už tenkrát se v životě lovce a po té i neolitického zemědělce vykreslovaly jakési preparadivadelní systémy. Kdybychom měli tu možnost a dokázali bychom se dostat do tak daleké minulosti, mohli bychom spatřit takového pro tu dobu typického lovce, oděného do kůže uloveného zvířete, jak provádí magický rituál, v němž nezobrazuje sám sebe, ale zvíře štvané lovci. V této malé exkurzi naší představy v minulosti zůstaneme a spatříme zemědělce v animistických maskách a jeho pojetí obřadu, zasazený do souvislosti s rytmem roku, sezónní prací a úrodou. Smyslem tohoto počínání bylo i uchování rodových tradic a odevzdávání zkušeností nabytých předky dalšímu pokolení. A kdybychom měli štěstí, mohli bychom se dostat k práci i mistra rituálu- rodového šamana, jenž dokáže divy se ženou, která se uzdraví, právě proto, že díky jeho kroužení vyžene d'ábla z jejího těla. Tyto všechny ukázky s využitím divadla, přesněji předdivadelního tvaru mimesis měly edukační a u šamana i terapeutickou povahu.

Dramaterapeutické kořeny sahají až do starověkého Řecka, kde jsou spojeny se jménem Aristotela, který považoval drama za nejvyšší druh umění, protože hudba, slovo, pohyb a výtvarné umění, to všechno dohromady, působí na člověka očištěně. Začátky dramaterapie a psychodramatu jsou spojeny s kataraktickými očišťujícími a výchovnými účinky divadla. Prvním důkazem bylo představení psychotických herců pod vedením Lyketa v divadle Dromokaiton. Celius Aurelius, nazýván „otec“ arteterapie ve 2. stol. př. n. l., zařazuje hudbu a drama mezi léčebné postupy.

V 16. století se v Anglii věnuje této disciplíně R. Durton, markýz de Sadem, který je sám pacientem v ústavu pro choromyslné.

Významnou osobou pro vývoj dramaterapie a divadla byl J.A. Komenský, který oddělil umění a pedagogické hledisko od sebe. Postupem času se k edukační povaze přidává výchovná a estetická funkce. Konec 18. století přinesl pro školské systémy změnu. Edukační povaha divadla se ztrácí, ale znovu se navrácí ve 20. století s reformní pedagogickou funkcí.

- Dramaterapie pod názvem *terapie dětí, které ztratily ve vojně svoje rodiče* vznikla po druhé světové válce.
- Ve Velké Británii se začala rozvíjet v 60. letech profesionální dramaterapie.
- R. 1976 vzniká British Association for Dramatherapist a jen o tři roky déle National Association for Drama Therapy.
- V Londýně vznikla skupina pod vlivem S. Jennings, která byla v r. 1970 přejmenována na dramaterapeutické centrum. Bylo to první centrum specialistů pro uplatňování dramy u dětí a dospělých, který vyžadoval svůj osobitý přístup (psychické potíže nebo fyzické trýznění). Jennigsová zahájila svoji kariéru jako tanečnice a herečka. Podle ní je dramaterapie jako divadlo samo.
- V roce 1977 byla už dramaterapie poměrně známá.
- Od roku 1988 lze získat ve Velké Británii diplom dramaterapeuta po absolvování postgraduálního studia.
- Počátky dramaterapie u nás jsou spojeny s Michaelem D. Reismanem koncem 90. let 20. stol. Praxe byla zahájena v Sanatoriu Fokus v Praze-Bohnicích.
- V roce 2005 v Olomouci vznikla Česká asociace dramaterapeutů.

(Valenta, 2006, Majzlanová, 2006, Hickson, 2000)

Význam a cíle dramaterapie

Význam:

Improvizace, různá cvičení a ostatní prostředky mohou vytvářet a budovat mezilidské vztahy, rozvíjet duševní pohodu, sebedůvěru. Rozvoj

osobnosti míří tím správným pozitivním směrem. Zlepšuje a napomáhá rozvíjet schopnosti komunikace, tvořivosti atd.

Skovier (1978) a jeho plnění funkcí v rovině terapeuticko-reedukační:

1. *Socializaci dítěte*
2. *Odreagování stavu napětí a agrese*
3. *Sublimace společensky neakceptovaných forem chování*
4. *Sebepoznání*
5. *Korigování vlastních postojů a učení*
6. *Vytváření odolnosti vůči negativním vnějším vlivům*
7. *Odstraňování šablonovitosti a nediferencovanosti v chování*
8. *Posilňování zdravého sebevědomí⁶*

Obrovský význam přináší dramaterapie dětem s narušenými sociálními vztahy. Umožnění sebevyjádření a lepší poznání sama sebe i ostatních poskytují možnosti ventilování svých pocitů, a to z hlediska léčebně pedagogického. Pro základní potřebu důvěry je potřeba vytvořit pocity jistoty, bezpečí a klidu. Tím si můžeme vytvořit pozitivní vnitřní klid, rozvíjení tvořivosti a představivosti.

Cíle:

Podle každého autora je při stanovení konkrétních cílů důležitější něco jiného.

Např. u Sladeho (1954) se v popředí nacházejí výchovné cíle. Hlavní myšlenkou pro něho je získat naprostou kontrolu nad svým chováním.

Nejdůležitější složkou v určení cíle dramaterapie se jeví rozvoj celkové osobnosti, prostřednictvím zkušenosti a bez pochyby pomocí odkrývání a objevování.

Na začátku toho než vnikneme do dramaterapie, bychom se měli pozastavit a určit si jakého cíle chceme dosáhnout. Zda jsou to cíle krátkodobé či dlouhodobé, jaké cíle pro nás jsou hlavní a jaké vedlejší nebo si určit konkrétní a všeobecné cíle.

---

⁶ MAJZLANOVÁ, K. *Dramatoterapie v léčebnej pedagogike*. Bratislava: Iris, 2004. Str. 29. ISBN 80-89018-65-3.

Jennings (1994) uvádí všeobecné a dlouhodobější cíle následovně:

- Soustředit se na zdravé aspekty člověka
- Léčení přes divadelní umění
- Rozvinutí dramatické představitivosti, intuice a imaginace
- Maximální rozvoj osobnostního růstu a sociálního vývinu
- Redukce intrapsychického napětí
- Zvýšit odolnost vůči stresu
- Zlepšit sebevědomí
- Uvolnění vnitřního napětí
- Podpořit kooperaci

(Majzlanová, 2006)

Je důležité odstraňovat problémy, jak mezi lidmi navzájem, tak odstraňovat problémy i sami v sobě, posilnit svoji sebedůvěru a vůbec získat schopnost uvolnit se a spolupracovat. Snažit se o rozvinutí soucítění a porozumění s jinými lidmi. A nakonec i o to vytvářet vztahy kolem sebe a respektovat a chápat chování ostatních.

(Valenta, 2006, Majzlanová, 2006)

Skupinová dynamika skupiny

V rámci dramaterapeutického procesu jde buď o práci skupinovou, nebo individuální.

U skupinové práce je významná skupinová dynamika, vztahy a interakce mezi členy a terapeutem i mezi členy navzájem.

U individuální práce jde pouze o vztah mezi terapeutem a jedním klientem.

Skupinovou dynamikou nazýváme to, co je souhrnem skupinového dění a vzájemné interakce. Je tvořena právě interpersonálními vztahy a interakcí členů skupiny, společně také s existencí a činností skupiny jako i s podněty z prostředí. K základním pojmům ve skupinové dynamice patří zejména koheze

a tenze. Nesmíme zapomenout určení cílů a norem skupiny, vůdcovství, vytváření vztahů skupiny.

Normy skupiny

Jsou soubory nepsaných pravidel, co je správné a co ne. Ovlivňuje postoj a chování každého člena ve skupině i mimo ni. Ten, kdo odmítne normy skupiny se dostává do role devianta. Mezi normy skupiny patří: projevování emocí, svěřování se s problémy, přijímání a tolerování druhých, aktivita v diskuzi, zpětná vazba, dosažení změn u sebe i u druhých.

Role ve skupině

Nejnámější pochází ze sociometrie Morena. Jedná se o roli vůdcovskou a roli černé ovce. Role vůdce myšleno v rámci schopnosti vedení nemusí být synonymem pro nejoblíbenějšího a nejpoblíbenějšího člena skupiny, tedy hvězdy. Hvězdami bývají voleny osobnosti velice společenské, veselé, zábavné, nekonfliktní a vůdci bývají pracovití, inteligentní, chytří, aktivní, obětavý atd. Zatímco černá ovce je opak hvězdy či vůdce. Často jsou pro ostatní nepřitažliví, nespolečenštití, nesympatičtí.

Schindler uvádí role: alfy, bety, gamy, omegy a proti nim stojí P. Alfa znamená někdo na pozici hvězdy, imponuje ostatním a dokáže motivovat a podněcovat k aktivitám. Přitom dodává odvalu a dokáže připravit program. Beta je ten, který má nějakou speciální schopnost nebo znalost, díky které si ho celá skupina váží a vzhlíží k němu. Tito lidé se nebojí říci svůj názor, jsou kritičtí, racionální a nestranní. Osoba v pozici gamy je spíše pasivní a velice dobře přizpůsobivá. Jsou rádi, pokud nejsou někde jmenováni a jsou raději šedými myškami. Rádi se ztotožňují s alfou. Členem na okraji skupiny je omega, která často až inklinuje k P. Bývají často považováni za neschopné a něčím odlišné jedince. A nakonec prototyp P, který je naprosto mimo skupinu a ostatní provokuje.

Koheze

Je soudružnost síly, která působí na jedince a pomáhá s následným chtěním zůstat ve skupině a nějak skupinu udržet. Je nutnou podmínkou pro skupinovou terapii.

Ke kohezi přispívá: uspokojování osobních potřeb, sympatie mezi členy skupiny, motivace, přátelská atmosféra, vliv skupinových aktivit.

Pokud je ve skupině koheze, vytvářejí si členové k sobě hlubší vztahy.

Tenze

Ve skupině vzniká napětí, proto musí každý brát ohledy na potřeby jiných. Je důležité se přizpůsobit normám skupiny, a tím jsou omezeny nebo frustrovány některé potřeby členů skupiny. Někdy se může stát, že budeme reagovat na tenzi, snahou ji potlačit nebo ji ventilovat nepřímo, ale i projevit ji přímo. Jedna z forem tenze je agrese. Ve skupinové terapii jde o projevení nikoliv o potlačení.

Pokud je tenze příliš silná nebo dlouhodobá a není kompenzována kohezí či emoční podporou, vede to ke snaze uniknout ze skupiny.

Tenzi můžeme charakterizovat jako hybnou sílu podněcující změnu a také jako faktor podporující orientaci diskuze verbalizací negativních pocitů a prožitků.

Oproti kohezi, která značí tento faktor jako stabilizující a jako podporu a bezpečí, tenzi můžeme definovat jako faktor dynamický, jenž je charakteristický nespokojeností a úsilím po změně.

(Kratochvíl, 1995)

Role terapeuta a způsob vedení

skupiny se liší podle různých forem výcviku. Uvedeme si role:

- Aktivního vůdce – při této roli vůdce vysvětluje, vede a řídí skupinu, usměrňuje ji. Má přímou moc, díky níž ovlivňuje členy skupiny.

- Analytika – v této situaci terapeut naslouchá, ani nijak nevyjadřuje svoje pocity, nechává skupinu plynout, tak jak jde. Měl by být pro klienty skrytou hádankou.
- Komentátora – tento typ terapeuta aktivně skupinu neřídí a neradí jim, jen všechno shrne a komentuje, co se zrovna děje.
- Moderátora a experta – Protože navrhuje skupině a koordinuje diskuzi, je přijímán jako expert, ale na druhé straně skupině nechává volné pole působnosti, nepřijímá za ní žádnou zodpovědnost, jen je usměrňuje, tak aby věci vedly k nějakému cíli.
- Autentické osoby – projevuje se jako jeden ze členů skupiny, dělá všechno, co ostatní.

(Kratochvíl,1995)

Dramaterapeutický projekt

U mladší klientely můžeme dosáhnout většího terapeuticko-formativního efektu kombinací a koncentrací jednotlivých technik a metod v celek, které jsou nazvané dramaterapeutickým projektem. Tento projekt je pak pokládán za velmi významnou metodu, která podporuje motivaci žáků a jejich kooperativu, kde jsou žáci vedeni při řešení komplexních problémů a pomáhají si získat praktickou činnost. To vše jsou nenahraditelná pozitiva vedoucí k vnitřnímu prožitku, koncentraci, rozvoji kreativity, imaginaci, intuici, rozvoji kázně, odpovědnosti, tolerance, formování osobnosti jako takové, rozvíjení empatie atd.

Pro dokonalé vstoupení do role jsou nenahraditelné kostýmy a rekvizity. Proto se pokouší klienti poznat charakter postavy z oblečení a rekvizit. Pro tuto situaci je přínosné zmínit staré dobré přísloví, že šaty dělají člověka. I mimo dramaterapeutický projekt je vidět, že spousta lidí se nechá ovlivnit, tím co má druhá osoba na sobě. Většinou se tak i vytváří různé předsudky a nebo naopak líbivé myšlenky. Proto šaty a rekvizity jsou významnou složkou pro tento projekt.

Náměty projektu můžeme rozdělit do dvou skupin. Ta první se zaměřuje na rozvoj funkcí a kompetencí (pro ně je typická estetická funkce). A druhá skupina se orientuje na specifické problémy klientů.

Stavba projektu má jednotlivé složky, které na sebe navazují, prolínají se a sjednocují kolem jádra projektu. Projekty jsou náročnější na organizaci a jsou obtížné pro kontrolu terapeuta. Ale měli bychom také uvést i přínosy projektů, a tím je větší motivace klientů. Oproti tomu metodické řady nejsou spojeny jedním prvkem a jednotlivé prvky mohou být za sebou řazeny bez jakékoliv gradace či návaznosti. Navíc mohou být kdykoliv uzavřeny a jejich význam nijak neutrpí. (Müller, 2005)

**„Odkud pocházím? Ze svého dětství.“
(Saint Antoine de Exupéry)**

Předškolní věk

Předškolní věk je pro dítě budoucí významná společenská změna. Rodiče považují toto údobí za konec šťastného dětství. Má to být radost z poznání, hra pro život.

Za předškolní věk dítěte považujeme období po třetím roce života, které je nazýváno jako druhé dětství. Všechny tělesné orgány jsou rozvinuty, jak ve své funkci, tak i anatomii, proto je dítě schopno dělat veškeré základní pohyby, ovládání v prostoru i v jemné manipulaci. Psychický vývoj dítěte pokročil významným směrem. Vyhraňují se jeho základní schopnosti, mění se kvalitativně jeho chování, jenž vyjadřuje harmonické sladění pohybů a vlastností individuality předškolního dítěte.

Jednou větou se nám nepodaří vyjádřit všechno, o čem toto období je a v čem se od ostatních liší. Můžeme ho nazvat jako „období, kdy se v našem životě objevuje socializace“. Někdo by mohl namítnout, že se s ní setkáváme již v předchozím období, ale můžeme oponovat tím, že se dítě v předchozí etapě soustředí a hlavně mu stačí jedna osoba, a to matka. V tomto se dostává do společnosti, není vázáno jen k jediné osobě.

Toto období lze charakterizovat i v užším smyslu a to jako „věkem mateřské školy“.

(Říčan, 1990, Lisá, Kňourková, 1986, Langmeier, 1998)

Kolem třetího roku je dítě svým okolím bráno jako maximálně přitažlivé. Je to dáno tím, že se dokáže upokojivě vyjadřovat.

Dítě čtyřleté již vnímáme jako partnera. Více rozumí našemu vysvětlování a dokáže se samo vyjádřit uspokojivě. Dítě do školky vchází jako objevitel. Objevuje prostor s jeho užíváním, objevuje svoje smysly, materiál, svoje pohybové možnosti, řeč a schopnost se vyjádřit. V neposlední řadě poznává samo sebe i druhé.

V šesti letech dítě potřebuje svoje vrstevníky, je soutěživé i žárlivé, přijímá, rozumí informacím a umí se začleňovat. Zapouští kořeny v místě svého bydliště a vytváří si svoje první zájmy. S tím vším se objevují obavy, stud, ostych.

(Koťátková, 2008)

Nyní se pokusím popsat některé změny ve vývoji dítěte.

Charakteristické změny v duševním vývoji předškolního dítěte

Tato fáze vývoje má dvě rozmezí, jež jsou daná novým sociálním zařazením dítěte. První krok je mezi třetím a čtvrtým rokem, který je významným vstupem do mateřské školy. A druhý označuje ohraničení po dovršení šesti let se vstupem na základní školu. Projevují a umocňují se klady a zápory výchovy v batolivém věku.

Změny, které nastávají v tomto věku v duševním vývoji můžeme jmenovat takové:

- Zvědavost, vedoucí k diferencovanějšímu vnímání,
- Soustředění, ukazující na kvalitu pozornosti
- Učení = schopnost paměti
- Bystrost = způsob myšlení

- Sdělování zážitků

Pro tento věk jsou typické změny v hrubé a jemné motorice:

- Harmonizace celkové pohyblivosti
- Cílené pohybové dovednosti
- Jemná motorická zručnost a manipulace
- Vyspělá senzomotorika v kresbě

Toto období můžeme brát jako nejpozoruhodnější etapou v životě jedince, spojuje zde vrozené predispozice se vším, co bylo naučeno výchovou, a to vše bude základním pilířem pro budoucí dospělost. Je to nádherná doba, ke které se v dospělosti vracíme a vzpomínáme.

(Lisá, Kňourková, 1986)

Vývoj základních schopností a dovedností

Tříleté dítě skončilo etapu vývoje, kdy se naučilo chodit a pohybovat se bez pomoci dospělých. Nyní přichází období, kde změny nejsou zase tolik nápadné, protože se netýkají tolik kritických lidských dovedností. Ale i tak jsou to změny důležité, jelikož silně ovlivňují, jaké bude mít dítě později ve společnosti postavení.

Motorický vývoj dítěte:

Tyto roky jsou vyvrcholením bouřlivé aktivity a pohyblivosti a ty směřují k jasnému cíli, k harmonizaci a koordinaci pohybů.

Pro dítě je aktivní pohyb přirozenou touhou a hnacím motorem. Pohybová výchova posiluje správný růst, vývoj kloubů, svalů i kostí a hlavně dobrou duševní pohodu dítěte. V této fázi dítě umí dobře běhat, seběhnout hbitě ze schodů, skákat, lézt po žebříku, stát na jedné noze, umí házet míčem atd. Tato zručnost vede k větší soběstačnosti, která souvisí i se správnými hygienickými návyky. Vypěstovat dítěti radost a lásku k pohybu vede k prevenci neurotických obtíží a k přípravě pro školní docházku.

(Langmeier, 1998, Lisá, Kňourková, 1986)

Svoji zručnost cvičí způsobem hraní si na písku, s kostkami, plastelínou a hlavně při kresbě, která je harmonizací pohyblivosti a motorické obratnosti. Pro dítě je kresba hrou a nejlepším vyjadřovacím prostředkem. Vypovídá o radosti, trápení, o prožitcích světa, ve kterém žije.

Předškolní děti moc nerozumí chápání času a prostoru. Nechápu, když jim dospělý řekne, počkej na později nebo je čas spaní. V tomto období se učí mluvení a činností. Dítěti, které je ve vývojové fázi předškolní, lze dát podněty k přiměřenému rozvoji řeči. Právě řeč se dostává v tomto období ke zdokonalení. Řeč tříletého dítěte je ještě nedokonalá, ale čtyřletého a pětiletého dítěte se pomalu zdokonaluje, mizí dětská patlavost. Děti s oblibou říkají různé říkanky, učí se písničky, vydrží poslouchat krátké povídky, celkově v tomto období dítě rádo mluví, i když mockrát je jen svým vlastním posluchačem.

V této fázi vývoje je schopno dítě odpovědět na různé otázky. Jeho poznatky o okolním světě rostou.

(West, 2002, Langmeier, 1998)

Kognitivní vývoj:

Kolem čtvrtého roku se dostává dítě ze symbolického myšlení na vyšší úroveň, na intuitivní myšlení. Dříve dítě vázalo slova na předměty, nyní dokáže uvažovat v celostních pojmech. Důležitá pro ně není logika, ale vzhled a vnímání. Neuvědomí si, že při různých tvarech sklenice, se objem a hmotnost měnit nemusí. Toto období je charakteristické dětskou zvědavostí, která se projevuje častými dotazy dítěte na různé věci, které mohou rodiče uvádět i do rozpaků.

Zárukou duševní rovnováhy v dětském i v dospělém věku je šťastné dětství, které každý prožije, tak pokud okolo sebe bude cítit jistotu a vnitřní bezpečí. Všechny materiální věci, špatné bydlení, nedostatek peněz nenesou na duševním vývoji tak velký význam jako špatné vztahy mezi rodiči, nebo jinými lidmi, jež jsou pro dítě důležité. Může se ale i stát to, že některé děti prožily v dětství velké problémy a i přesto se z nich neurotici nebo slaboši nestali. Hodně záleží na tom, jak rychle se dítě vymaní z nefungující rodiny a dokáže si svůj vzor a hlavně svoje přednosti najít mimo domov. Vzory

správného chování se mohou stát i učitelé, kteří se dokážou k dítěti zachovat, tak, jak v danou chvíli právě potřebuje, vycítí přesně tu dobu, která je pro dítě velmi citlivá. Svým působením může poskytnout dítěti správný směr života. Kam by se mohlo ubírat. Dokáže ho nasměrovat správnou cestou, bez ohledu na to, jak to u nich doma vypadá. Slyší jeho volání o pomoc a na to reagovat způsobem, který míří tím zdravým směrem. Na druhou stranu se ve škole mohou objevit i pedagogové, kteří dítě nepochopí a věnují se pro sebe oslňujícími učebními technikami a po porozumění neprahnu. Tím u dítěte prohloubí ty nezdravé základy.

Duševní rovnováhu můžeme získat už v nejčasnějším stadiu dětství. Už v prvním kontaktu s matkou vytváříme malou společenskou skupinku. Později se tato skupina rozšiřuje o otce, sourozence, kamarády a ostatní dospělé osoby. Zde získáváme naše první postoje ke společnosti, poznáváme vztahy k nadřízeným (rodiče), sobě rovným (sourozenci), podřízeným (mladší sourozenci) a osobám druhého pohlaví. I když se škola a náš vývoj mění, tyto návyky zůstávají většinou už po zbytek života.

V současné škole se daleko méně odvozuje z činnosti vývojové a dynamické psychologie, a do popředí se dostává experimentální testová psychologie, teorie učení a nauky o chování. Není novinkou, že se v dnešní době mluví o tom, jak děti v dnešní době neprospívají, propadají, hovoří neslušně.

Dítě může často trpět školní výchovou a pedagogickým vlivem. Protože učitelé, ba i rodiče často nedbají na osobnost dítěte. Někdy je dítě tak neakceptováno a pro svoji osobnost hodnoceno jako vzdorovité, lenivé, zlomyslné, lehkomyšlné. Přispělo by ke všemu jen větší chápání chování jednotlivce.

(Langmeier,1998, West, 2002, Hauser, 1971, Příhoda,1977)

Proměny chování a citové prožívání

Chování v této etapě vývoje ovlivňuje stále nejvýznamnější prostředí a to rodina. Ta zajišťuje primární socializaci dítěte. Mateřská škola je až druhotně

přínosná. Ve výchově bychom měli ve velké míře užívat přirozených sklonů dítěte, působit na něho nepřímo, ale v každé příhodné situaci (při vycházce, hře, při práci doma). Harmonický duševní vývoj dítěte je závislý na citové stabilitě a souladu rodiny. Základním rysem chování tohoto dítěte je touha po samostatnosti. Citová složka se objevuje v kterémkoliv psychickém dění. Ovlivňuje vnímání, hru, způsob vyjadřování. Tak jak vidí dítě u svých rodičů způsob jejich vyjadřování citů, tak to bude v budoucnosti dělat i samo. Důležité pro tento věk jsou i citové prožitky strachu. V tomto věku se dítě může začít bát cizích lidí, zvířat atd. A na konec s citovým vývojem musíme zmínit i první chápání toho, co je dobré a co špatné. Má první zkušenosti, nejen z domova, ale i z mateřské školy, s trestáním nevhodného chování. Nejlepším způsobem, kde se naučí chápat dobro a zlo, naleznou v pohádkách a poezii pro děti a tím směřují k výchově morálního citění.

(Lisá, Kňourková, 1986)

**„Trestáme děti, když lžou, ale hrozně je mlátíme, když řeknou pravdu v nepravý čas.“
(Oldřich Fišer)**

Výchova v předškolním věku

Nad tímto tématem je velice zajímavé se zamyslet. Jak máme vlastně vychovávat takové dítě? Je dobré vychovávat dítě v bezstarostném dětství, chránit ho před okolním světem, který si myslíme, že je pro něho naprosto hrozný, anebo ho naopak vychovávat tím, že po něm už od malička budeme vyžadovat celou řadu úkolů, očekávat i vynikající výsledky ve všem, co bude dělat. Požadovat a vést ho k tomu být všude nejlepší a s ničím jiným se nespokojit.

Správnou odpovědí je zlatá střední cesta. Tam najdeme rozumný stupeň nároků, nepřehánět to s ničím.

Co je úkolem výchovy předškoláka? Není to všechno, jen ho vybavit znalostmi a dovednostmi do tohoto věku, i když je to velmi cenné. Ale to už ho učíme od začátku jeho života. Zde se znovu vracíme k myšlence, že všechno pochází ze zázemí rodiny. Odráží se zde nejen vztahy mezi rodiči, ale i

atmosféra v rodině, záliby členů rodiny atd. To vše se dítě naučí a bude se snažit to ve svém životě upotřebit. A tím jaké základy dostane se bude ohánět celý svůj život. Hodně záleží i na tom, v jaké situaci přišlo dítě na svět, zda bylo chtěné nebo nechtěné, nebo na jaké úrovni v té době rodiče žili, zda se mu věnovali a snažili se ho vést správným směrem.

V tomto věku musíme počítat z bezprostředností dítěte, která je pro něho typická. Napodobují a pozorují chování dospělých. Sledují je snad při všem, poslouchají jejich rozhovory a potom se snaží vžít se do role dospělého a opakovat veškeré jeho zvyklosti. Při tom se tváří ohromně důležitě, jakoby už samy byly dospělými a věděly, co všechno to obnáší. Tyto všechny činnosti záleží na množství podnětů a příležitostí k uplatnění a to dítěti umožňuje jeho životní prostředí. Nezačíná to až u toho, že pobíhá a rozhlíží se co by, kde by a neustále se na vše vyptává. Ale vše už začíná od chraštítek, loutek a dalších jiných předmětů.

To vše se může rozvíjet jen tam, kde jsou normální, zdravé podmínky pro poznávací aktivitu dítěte. Tam, kde nalezne povzbuzení a dokáže rozvinout sebedůvěru a postoj k lidem. Takže pozorujeme rozvoj dítěte v celé jeho dětské osobnosti, vývoj schopností a ostatních vlastností, zrání pro úkoly, jenž dítě během života čekají.

(Hauser, 1971)

Dítě mezi dětmi

K normálnímu vývoji a příznivým podmínkám předškolní výchovy patří i příležitost stýkat se s ostatními dětmi. V kolektivu dětí je předškolák velmi spokojený. I rodina, která se může věnovat dítěti bohatě, by na toto neměla zapomenout. Jedna složka psychického vývoje je ta složka sociální, která by se měla rozvíjet nejen k osobám dospělým, ale zároveň i tak k ostatním dětem. Při hrách na písku, na hřišti a v podstatě kdekoliv, kde se děti setkají, by se měla objevovat pravidla vzájemného soužití. Měly by se učit brát ohled na druhé a v neposlední řadě porovnávat své jednání s jednáním ostatních dětí. Všude by měl být stanoven řád, který se bude snažit tolerovat a dodržovat ho. Když

někdo mluví, tak ostatní poslouchají. Někdo, třeba paní učitelka poroučí, tak se děti podřizují. Ve školce vznikají i různé situace, při kterých se děti učí společenským vztahům ve škole, a to pro ně znamená přípravu pro školní začátky, to chybí dětem izolovaným od dětského společenství. Děti již dokážou hrát složitější a zajímavější hry. Přátelství v této době, nejsou většinou trvalá, ale nesou s sebou zkušenosti, které jsou velkým přínosem pro život dospělého. Přátelství v této etapě bývají velmi dynamická, dítě se dokáže během chvíli pohádat a hned se i usmířit, už dokážou i intrikovat a pomlouvat, poprat se, mazlit se, žertovat, neurazit se. Pokud slyšíme dvě předškolní děti, jak se mezi sebou baví, uslyšíme často monology, tzv. egocentrickou řeč. Dítě počká až domluví jeho kamarád, ale neodpoví mu a začne mluvit naprosto o něčem jiném. Ale i přes to dítě pozná z výrazu obličeje druhého dítěte, jak se asi cítí a zajímá ho proč, i když bychom mohli hádat, jestli s ním opravdu soucítí. V této fázi vývoje dokáže střídat role. Jinak se bude chovat doma a jinak mezi svými vrstevníky ve školce nebo k paní učitelce. Důležitá je i role soupeře, již se začíná učit. Tak můžeme dítě motivovat k lepším výkonům, k větší snaze. Ale musíme dokázat i dosáhnoutí rovnováhy, aby se dítě dokázalo stát i spolupracovníkem.

(Hauser, 1971, Říčan, 1990)

Socializace předškolního dítěte

Spočívá v tom, jak se dítě dovede začlenit do společenství lidí a jak rychle se dokáže osvojit sociální chování.

Langmeier (1983) člení tento proces na tři fáze:

1. *Vývoj sociální reaktivity – tj. postup bohatě diferencovaných emočních vztahů k lidem v blízkém i širším společenském okolí. Sociální reaktivita se projevuje v chování a komunikaci s rodiči i v navazování kontaktu s osobami širšího sociálního prostředí.*
2. *Vývoj sociálních kontrol a hodnotových orientací souvisí se začleňováním dítěte do širšího sociálního prostředí, kdy se jedinec postupně osvojuje na základě vnímání příkazů, zákazů, pochval určité*

normy chování a hodnotové orientace, které přijímá za své a které uplatňuje ve svém budoucím chování.

3. *Osvojování sociálních rolí znamená, že se dítě postupně vpravuje do takových vzorců chování, které jsou od něho očekávány v rodině nebo širší společnosti. Jde o celistvé, navzájem související chování a činnosti.⁷*

Poprvé je tato vyspělost chování ověřena při nástupu do školy.

Fantazie, Fantazie, Fantazie

V prvních letech života se dítě učí dovednostem, které se později i po velké snaze je poupravit nebo adaptovat, těžko mění. Proto je už od prvopočátku nepostradatelná správná výchova. K tomu potřebuje dítě kromě pohodové rodinné atmosféry i hračky, zejména takové které slouží jako materiál ke kombinování a sestavování. Protože dítěti a jeho fantazii se meze nekladou, dokáže z předmětů, s nimiž my jako „dospěláci“ bychom si nevěděli rady, sestavit takové věci, nad kterými zůstaneme stát s udivením. Dítě to vše se svou obrazotvorností dokáže.

Člověk si má hrát celý život nebo alespoň by měl, v tom bychom se měli inspirovat dětmi a občas se vrátit do dětských let, protože právě u předškoláka je hraní hlavní činností a zábavou, je to věk klasický pro období hry. Dokáže se do hry zabrat s takovou vážností a nadšením, až zapomene na cokoli jiného. V této fázi vývoje se repertoár her rozšiřuje. Některé hry jsou brány s radostí pro náhlý příval síly a obratnosti.

Děti si rády prohlížejí obrázky. Velmi zajímavým se činí tzv. imaginární společník. Ale nemusí to být typické pro všechny děti.

Nejvýznamnější jsou v této době námětové hry, které se prolínají s ostatními hrami, jako např. honičkami, hraním si na pískovišti atd. Pro předškoláka jsou důležité hry, které již nejsou jen jednoduchým napodobováním nebo pomoc nějaké chudé rekvizity. Už si vybírá složitější pomůcky a hlavně

---

⁷ LISÁ, L., KŇOURKOVÁ, M. *Vývoj dítěte a jeho úskalí*. 1.vyd. AVICENUM: Praha, 1986. Str.186.

spoustu předmětů. My když byli malí, vykramařili jsme vždy mamince snad všechno nádobí a hráli si na kuchaře. A pokud fantazie začne pracovat na plné obrátky může přejít hra až do pohádky, kde se stane dítě hercem i režisérem. A to pak se může stát naprosto vše.

Je nutné připomenout a varovat před přílišným zasahováním do dětských her. Dospělému to někdy nedá a snaží se vmísit do dětské hry s tím, jak už uvažuje, ukazuje dítěti, jak by to dělal on a neohlíží se na to, jak to chtělo udělat dítě, pro něho dětská hra postrádá logiku a pořádek. Dítě pak opustí svůj úmysl hrát hru po svém. A najednou ze stavby tajemné a kouzelné chýše se stává bouda pro pejska. V této fázi vývoje logika nehraje roli, to se však na konci tohoto období mění, jelikož dítěte získává více informací o světě a jsou mu jasnější souvislosti s jeho vlastní rozumovou úvahou.

(Hauser, 1971, Říčan, 1990)

Hra je u dětí tohoto věku hlavním prostředkem psychoterapie.

Dítě a hra

Přechodovou hranici mezi hraním si a hraním nelze určit vždy jednoduše. Hraní si je věc dobrovolná, kdykoliv přerušitelná a hlavně není určena divákovi, tímto můžeme stanovit hlavní rozdíly mezi těmito pojmy. Na druhé straně hraní je zaměřené na venek a počítá s divákem. Ale co oba pojmy spojuje jsou tyto prvky:

- Téma a obsah
- Partneři a spoluhráči
- Úlohy a role
- Řečený text
- Rekvizity

V sociálně psychologickém rámci jsou tato schémata potřeb a cílů, názorů a citů, postojů, hodnot a činností chápána jako pozice. Pokud dítě stojí v roli vnoučete, mělo by se chovat, tak jak mu tato role náleží (mělo by se chovat ke svým prarodičům pokorně, poslušně, ochotně). Prohřešení vůči této roli se odráží tak, že prarodiče mu ji nepřiznají.

Role v dětské hře to je ta, ve které si dítě nehraje jen s něčím, ale také i na něco. Tento typ hry může být dramatický, tematický nebo rolový.

Tato hranice umožňuje rozpoznání zda jde o hraní si nebo hraní, vzhledem ke skutečnosti. Ta má dvojí podoby: fiktivní a skutečnou. Dítě může být samo sebou nebo i někým jiným. Období, v němž si děti hrají, je podmíněno sociální zkušeností. Liší se hra na učitele u dětí pětiletých a u dětí desetiletých.

Dítě přijímá role dobrovolně a je s nimi spokojeno. Dávají mu pocit svobody, důvodem toho je touha dělat to, co chtějí, mohou se naplno projevit a dělat něco, co je pro ně nedosažitelné. Tyto pocity chybějí v dětském divadle. Divadlo hrané dětmi je v dnešní době paradoxní. Charakteristické je odmítání tradičního dětského divadla a náhradou za to se objevuje dramatická výchova. Metoda, kterou dojdeme k inscenačnímu tvaru. Ale hlavním cílem zůstává divadelní představení. Pokud je po dítěti žádán i „herecký“ výraz, který jim díky nedostatku sociálních zkušeností chybí, nastane problém ve formování osobnosti dítěte i jeho výchově.

Východiskem toho je improvizace. Prostředek improvizace umožňuje dítěti se nejenom učit různým rolím, kritizovat je a ověřovat, ale také přizpůsobovat svoji roli dětské hře.

To vše vede k socializaci, tedy k začleňování dítěte do společnosti. A v neposlední řadě i proto, aby hra byla čitelná, nejen pro ostatní, ale i pro diváka.

(Valenta, 2009)

„Všichni dospělý byli dětmi, ale málokdo si na to pamatuje.“

(Saint Antoine de Exupéry)

Čemu učit napřed

Když nám dítě vyroste do role předškoláka, musíme si položit otázku, co dítě naučit před tím, než půjde do školy.

Máme ho učit počítat, číst dříve než nastoupí do školy? V některých zemích zkoušejí vyučovat dítě ještě před nástupem do první třídy. Ale pokud se dítě

samo nechce takto vzdělávat, neměli bychom ho nutit. Potom by se mohlo při výuce nudit, protože už zná vše předem.

Tak co ho tedy máme naučit?

Důležité jsou podněty k přiměřenému rozvoji řeči. K tomu nám slouží básničky, pohádky, říkanky a písničky. Když dítě špatně vyslovuje některé hlásky, je vhodné včas vyhledat logopeda.

Vhodné se jeví i dítě naučit správnému zacházení s tužkou. To docílí kreslením, hrou, vyžadující uklidnění a soustředění pozornosti.

V této době se dítě učí soustředěně pozorovat, všímat si celků, rozlišovat věci podstatné od nepodstatných, chápat podrobnosti a rozdíly, ptát se na vše, čemu nerozumí. To vše připravuje k tomu, aby dítě dokázalo v pozdější době počítat, psát a číst.

Proto je nutné, aby se předškolní dítě naučilo klidně sedět, držet správně tužku a kreslit si.

(Hauser, 1971)

Význam mateřské školy

Pro mnoho rodičů je těžké se rozhodnout, jestli své dítě dát do mateřské školy nebo ne. Je spousta důvodů proč to udělat. Děti se učí ve školce estetické a pohybové výchově. Rozvíjejí tyto schopnosti pod dozorem osob s příslušnou kompetencí. Mají i méně počátečních neúspěchů. Jestli dítě žije v méně podnětném nebo až zanedbaném rodinném prostředí, mateřská škola pomůže tyto nedostatky odstranit. Vytvoří dítěti základní sociální návyky, probudí v něm zájmy a získá některé znalosti a dovednosti.

(Hauser, 1971, Svobodová, 2010)

Děti se rodí do světa a do rodin, jenž si nemohou vybrat a jsou jim dány. Je to i společnost, do které jsou přijati za své členy. Mají za sebou vývoj v těle matky a před sebou dlouhý a složitý vývoj dalšího života.

Děti nevědí, jaký bude jejich život, jsou závislé na dospělých lidech a to i na podmínky, jaké jim připraví.

Děti nejsou po narození dobré, ani zlé. Jsou zcela bezbranné a bezmocné a to je jejich síla. To přitahuje pozornost dospělých a vzbuzuje to v nich lásku a něhu. Tak děti dokážou ovládat své okolí a tím si připravovat spokojený život.

(Brtníková,1979)

Uplatnění dramaterapie u dětí předškolního věku

Pro uplatnění dramaterapie u dětí používáme běžné přístupy, jen více času věnujeme fázi uvolnění, navázání kontaktu, komunikaci, stimulaci, jeho celkový rozvoj a také sociální zkušenosti. Některé schopnosti zůstávají často skryté nebo nerozvinuté, ale všechny zmíněné aktivity by měly tyto schopnosti odkrýt.

Cílem dramaterapeutických přístupů u dětí je rozvíjení všech oblastí a stránek osobnosti, snaha o poskytnutí vhodného prostředí i podmínek k uplatnění jejich zájmů a schopností. Všechno co může jedinec získat prostřednictvím dramatických aktivit a dramaterapeutického vedení jsou nezapomenutelné zážitky a zkušenosti z různých oblastí života, pocity úspěšnosti a seberealizace, emocionální uvolnění, motivaci pro získání nových zkušeností. To vše vede k dalšímu terapeuticko-výchovnému působení jako mohou být výraznější problémy v chování, emocionální poruchy, adaptační problémy, frustrace nebo stres.

Do první fáze můžeme a je doporučeno zařadit soustředěné a citové vnímání. Patří sem hlavně hry na uvolnění a odreagování napětí, na koncentraci pozornosti. Je vhodné zapojit neverbální techniky, práce s maskou, projektivní techniky, rituální hry, hry s pohybem, smyslové hry, rytmické hry a cvičení, dramatické hry.

Druhá fáze obsahuje dramatické metody a techniky, které jsou zaměřené na získávání určitých dramatických zručností a dále i na rozvoj kognitivních, emocionálních, kreativních a estetických funkcí.

Třetí okruh tvoří získávání sociálních zkušeností a to v oblasti sociální interakce a komunikace. Další zaměření je na senzibilitu pro empatické zpracování tématu, na korekci chování, názorů a postojů.

V rámci posledních dvou částí využíváme dramatizaci, rolové hry, hru s předmětem, s loutkami a maňásky, dialogickou improvizaci, make-up, masky, práci s příběhem, sociálně dramatické hry, etudy, pantomimu, taneční drama a divadlo.

Na závěr zahrneme sebereflexi účastníků, diskuzi, relaxaci, jednoduché dramatické prvky. Reflexe je dobrovolná, dítě se může místo verbálního způsobu vyjádřit pohybem, mimikou, výrazem těla nebo gestem. Tak lehce vyjádří, jak se po stráveném čase v kruhu skupiny cítí.

(Valenta, 2006)

Pro období 2-6ti ročních dětí jsou v první řadě důležité hry: senzomotorické, pohybové, manipulační a osobní. Dítě si v těchto hrách zpracovává, vše co za ten den prožilo a co prožívá každý den. Hra u předškoláka by měla být úkolová s nějakým příběhem. Role symbolické hry zastupuje pro dítě obrovský význam, hrají si buď na někoho, nebo na něco.

(Majzlanová, 2006)

Smilansky a Shefatya (1990) uvádí, co zahrnuje u 4-5ti ročních dětí dramatická hra:

- *Napodobování*
- *Využití předmětů*
- *Zapojení akce a situace*
- *Přetrvání epizody*
- *Vzájemné ovlivňování*
- *Slovní komunikace⁸*

U dětí je velmi důležité volit téma, kterému budou rozumět. Nejdříve pracovat ve skupině, pak děti rozdělit na dvojice a až nakonec se přesunout k individuálním projevům. Rozhodně věnujeme nějakou práci při práci s tělem, s emocemi, vnímání sebe samých.

---

⁸ MAJZLANOVÁ, K. *Dramatoterapie v liečebnej pedagogike*. Bratislava: Iris, 2004. Str. 48. ISBN 80-89018-65-3.

Pro děti je vhodné využívat známé příběhy jako je Perníková chaloupka, Sněhurka, Popelka. Nemusíme se tak zaměřovat na postavy, které se v příběhu nachází. Děti se s těmito postavami znají a je pro mě lehčí pochopit, jaké mají vlastnosti, charakter.

Pohádky bychom neměli využívat k analýze a nebo k tomu abychom se dostali na zoubek problémů dětí, ale pro léčení, očištění a léčení duše.

Děti se většinou necítí dobře v záporné roli, ale na druhou stranu, když mají možnost se vyjádřit po svém, je to pro ně velice cenná zkušenost. Mají rády role, kde mohou hrát ve skupině, tam se dokážou odvázat a naplno nechat svoji roli plout podle vlastního znění.

Cattanach(1992) píše: „*Děti musí hrát způsobem, jakým myslí. Hrají proto, aby pochopili svoje zkušenosti. Děti v těžkých situacích jsou schopné využívat hru k objasnění nevyřešených problémů z minulosti, k vyrovnání se s přítomností a k přípravě na budoucnost a svoje povinnosti.*“⁹

Pokud zvolíme práci s příběhem vyústěnou do rolové improvizace nebo představení, je vhodné na začátek vložit fázi rozehrání (přípravnou část), pokračovat fází příběhu, vizualizací, akcí, plánem akcí a nakonec reflexí. Reflexe spočívá v tom, se zeptat děti na jejich zážitky a na návrhy dalšího vystoupení. Pokud pracujeme s příběhem je důležitý i materiál a jeho výběr (pomůcky, kulisy), prostor, čas představení a hlavně atmosféra.

(Valenta, 2006)

Zde bych chtěla pro představu uvést projekt, který jsem sama vyzkoušela a praktikovala na skupinu předškoláků. Podotýkám, že tento projekt je jen ukázka, která není součástí praktické části. Může být podkladem pro budoucí diplomovou práci, kde se k němu vrátím a věnuji mu značně obsáhlejší část.

Projekt: Jeremjášovo utrpení

Cíl projektu: rozvoj pozornosti, naslouchání,

Věk: děti předškolního věku

---

⁹ VALENTA, M. *Rukověť dramaterapie a teatroterapie*. 1.vyd. Olomouc: UP, 2006. Str. 65. ISBN 80-244-1358-2.

Pomůcky: připravené obrázky, papír, pastelky, věci, které se budou hodit při přípravě kostýmu

Nejvhodnější motivací je vyprávění příběhu. Terapeut vstupuje do role, pomáhá dětem.

Struktura projektu: Povídání si o Jeremjášovi, o tom kdo to byl, kde žil, jak mohl vypadat. K tomu abychom se přiblížili k poznání Jeremjáše, si rozdáme obrázek s otázkou a možnostmi v bublinách, které si děti mohou vymalovat. Terapeut přečte dětem otázku a možnosti. Děti budou mít za úkol vybarvit bublinu, o které si myslí, že je ta správná. Nakonec se společně pustíme do rozhovoru o tom, proč si zvolily právě tu bublinu, co vymalovaly.

K této aktivitě je potřeba se dětem věnovat naplno. Problém se může vyskytnout už s tím, že neumějí číst. Tato práce se dá použít ve skupině, kde terapeut děti už zná a dokáže u nich odhadnout, co by mohly zvládnout.

Warm up: Být jako Jeremjáš, to není jen tak. Je obtížné být sám sebou a nesnažit se obelhávat. Proto s dětmi zkusíme, jestli jsou hodny toho být jako Jeremjáš.

Jeremjáš musí umět naslouchat a jít za hlasem. Proto bude terapeut předřikávat říkanku pokaždé s trochu jinou náladou a děti k němu v tomto duchu budou chodit. Jednou to může být potichu, podruhé radostně, smutně atd.

Také by měl umět dobře reagovat a být pohotový. Proto si děti lehnou na zem, zavřou si oči a naslouchají pokynům terapeuta. Ten si bude vymýšlet různé úkony a ty děti budou plnit (převalit se na břicho, dát si nohu přes nohu, sednout si).

Proto aby dokázal Jeremjáš naslouchat, se musí velice dobře umět soustředit. Provéřit soustředění můžeme na aktivitě, při které děti vytvoří svoje vlastní bludiště.

Motivační uvedení k příběhu: zeptat se zda se už děti někdy setkaly s nějakým černochem, nebo ho jen spatřily, třeba jen v televizi. Je možnost, že vám odpovědí, že ne. Tak se jich ptát dál, jestli potkaly někdy nějakého cizince (vysvětlit jim, jakého cizince máme na mysli, že ne jen cizího člověka, ale takového, co mluví jiným jazykem než my).

Při mé vlastní zkušenosti s tímto uvedením se děti rozpovídaly hned na začátku. Ani jedno dítě se ale s černochem nepotkalo, viděly ho pouze

v televizi. Tak jsem se jich ptala na jiného cizince. A to začaly vykládat, že jejich rodičové mají přátele v zahraničí a občas k nim jezdí. Některé děti říkaly, že se i učí cizímu jazyku od malička, aby se s nimi dorozuměly. I když většina dětí odpovídala, že jim nerozuměly, přesto jejich nadšení pro toto téma bylo zjevné.

Osnova vyprávění příběhu:

- Uvěznění Jeremjáše v cisterně, Ebedmelek se o tom dovídá
- Prosba u krále za Jeremjáše
- Záchrana
- Poslední rozhovor

Jeremjáš byl prorok, který to neměl v životě lehké. Musel zakusit tolik trápení, než ho král Sidkijáš vyslechl. Zdálo by se, že králi vadil, když ho nechal projít takovými útrapami. Ale nebylo to tak, král Sidkijáš byl bázlivý a nerozhodný člověk. Báł se spíše toho, co řeknou lidi než Boha.

A protože Jeremjáš byl, ten který řekl že Jeruzalém bude vypálen, tak ho chtěli ostatní umlčet, žádali krále o jeho smrt, protože to co Jeremjáš vyslovil, bylo pro jejich bojovníky svazující. Král, protože byl nerozhodný, nic nenamítal, tak Jeremjáše hodili do cisterny, kde nebyla žádná voda. A jen jediný člověk, když to slyšel, se ho zastal a žádal po králi, aby ho vysvobodil. Byl to cizinec, černocho a jmenoval se Ebedmelek. Když mu to král povolil, vzal hadry a provaz a spolu s pomocníkem ho z cisterny vytáhli. Král chtěl znovu s Jeremjášem mluvit o jejich situaci, ale on přeci slovo Hospodina měnit nemůže, jen proto že byl zachráněn. Radí králi, aby se vzdali a nebojovali. Ale protože je král zbabělý, neodváží se tuto cestu zvolit, proto žádá i Jeremjáše, aby o jejich rozhovoru nikomu neřikal.

Tak nám končí příběh kontrast, mezi králem a Jeremjášem. Na jedné straně zbabělost a na druhé svobodná mysl a zvěstování člověka.

S dětmi budeme během příběhu podrobně rozebírat všechny postavy, které se v příběhu objeví. Společně budeme hodnotit jejich charakter. Je potřeba se dětí vyptávat, co si o které postavě myslí, kdo je asi ten dobrý, kdo je zbabělý. Při tom každý může namalovat svoje ztvárnění příběhu na papír (je

to dobrá kontrola proto, abychom věděli, zda si děti příběh pamatují a jestli ho správně pochopily).

Příběh je zpracován ve formě obrázku a nyní se můžeme pustit do zpracování dramatického. Rozdělíme mezi děti role, vytvoříme společně kostýmy a seženeme rekvizity, které jsou do příběhu potřeba. A nakonec začneme s nacvičováním příběhu.

Protože malé děti se rády chlubí, výsledek práce mohou ukázat dospělým, většinou se chtějí ukázat rodičům.

Na závěr si všichni sesedneme do kruhu, pořádně se nadechneme a vydechneme a řekneme si, co se komu nejvíce líbilo nebo co se mu moc nechtělo dělat z celého času stráveného společně. Protože někdy mají děti problém s vyjádřením, mohou místo řeči zvednout ruku a ukázat palcem nahoru či dolů. Nebo se může vymyslet jiná varianta, třeba i zvednutí obrázku se sluníčkem nebo mráčkem.

(Pozvání na cestu, 2003, Valenta, 2001)

Tento projekt jsem vyzkoušela na dětech z nedělní školy, kterou vedu už nějakou dobu. Děti už dobře znám a vím, co je v jejich silách. Tento projekt se může zdát být pro děti předškolního věku docela náročný, ale děti to zvládly a velice je to bavilo, hlavně rozhovory, vymýšlení kostýmů, bludiště, prostě všechno, kde se mohly naplno projevit.

První aktivita, co jsme s dětmi prováděly, byla docela náročná na organizaci a zvládnání více dětí najednou. Protože jsem musela s dětmi projít, co je na papíře napsané a probrat to s nimi na tolik, aby tomu všichni rozuměly. Vymalovávání obrázku i obláček je bavilo, občas se rozvinula i zajímavá debata. Někdy se stalo, že jsme zamířili mimo téma, ale stačilo lehké nasměrování a byli jsme zpět, tam kde jsme být chtěli.

Ve fázi rozehřívání děti nejvíce bavilo, vymýšlení bludiště. Svoji originalitu přenášely na papír a byly nadšené ze svých výsledků, jak tohoto věku bývá. Snažily se o to, abych neviděla fázi přípravy a na konci jsem měla od nich za úkol bludiště vyřešit. Z toho měly radost ještě větší.

Samotná část byla pro děti trochu obtížná. Příběh jsem jim nečetla, ale snažila se jim přepravět zlehčenou formou. Při čtení bych se nemohla věnovat tomu, co malují na papír. Měly totiž za úkol při vyprávění vyobrazit

příběh výtvarnou tvorbou. U toho jsme rozebírali charaktery postav. Snažili jsme se probrat vše tak, aby děti příběh pochopily a zapamatovaly si ho a odnesly si z něho to nejlepší pro život. Jako je třeba pomoc cizince člověku, tak se děti mohou učit pomáhat druhým, aby neměnily své názory pokaždé, když se jim to bude hodit a aby se zalíbily ostatním.

I když si malé děti po čase pamatují jen útržky z příběhů nebo pohádek, vždycky je něco, co je zaujme natolik a hned když ten příběh znovu uslyší, budou vědět, kam ho zařadit a tu pro ně nejdůležitější část vyhrknou hned bez vybízení. Pro tento příběh, jak jsem postřehla, bylo pro děti záchytnými body černoš-cizinec Ebedmelek, cisterna kam hodili Jeremjáše a lano, kterým byl vytažen.

Nejlepší částí bylo pro děti, jak už jsem řekla výroba kostýmu a rekvizit. U toho se odvázaly a popustily uzdu své fantazii. Kostýmy byly povedené. Rozhodně se podařilo projevit u dětí emoce, spolupráci s ostatními a nepřeborné množství jejich originality. Náročnější pro ně bylo předvedení svého díla dospělým. U toho se styděly a nebyly tak odvázané jako při naší naší společné a soukromé chvílce. Takže si myslím, že s těmito dětmi je lepší pracovat samostatně a rodičům své zážitky jen povykládají.

Při závěrečné reflexi děti jedno přes druhé povídaly, co se jim líbilo nejvíce. Jednomu bludiště, druhému dramatické ztvárnění příběhu, dalšímu zase malování. Bylo to různé jako je různá individualita těchto dětí.

Závěr

Dramaterapie je téma, které je v oblasti expresivních terapií značně rozšířené. Má svoje místo a svoji tradici. Každý si rád odpočine od běžných záležitostí v životě a využije možnosti pomoci s problémy nebo poruchami. Dramaterapie může pomoci najít opět místo ve společnosti, umožňuje sebepoznání, najít víru v sebe a vůbec zahojit duši člověka.

U předškolních dětí je obtížnější zaujmout jejich pozornost a vzbudit zájem o to, co s nimi chceme dělat. Je důležité, jak na dítě terapeut působí. Pokud v něj nebude mít důvěru, neotevře se a bude z něho mít strach. Proto je nutné si utvořit s dítětem vřelý vztah založený na důvěře. Je to i ostatních klientů nejenom u dětí. Pro dramaterapii základními prvky nebo činiteli jsou: terapeut, klient a obsah. Pokud jeden z bodů nefunguje, jde všechno ztěžka a k vytyčeným cílům dojít ani nemusíme. Může dojít k předčasnému ukončení terapie a k zavržení všeho podobného. Ale pokud vše funguje, jak má, úspěch se určitě dostaví.

Díky této práci jsem se ještě blíže seznámila se dvěma okruhy, které mi jsou velmi blízké. Prohloubila jsem si vědomosti a uvědomila si, že i tato práce mi přinese přínos do budoucna. Už jen třeba tím, když s tímto tématem budu pracovat ve své diplomové práci a kde se třeba i více vrátím k projektu, co jsem v této práci nastínila, protože za tu dobu nasbírám zase spoustu nových inspirací a podnětů. Nyní můžu říci že bych si ráda dále zdokonalovala své poznatky a vědomosti v této problematice.

Použitá literatura:

- BRTNÍKOVÁ, M. *Dítě a jeho svět*. Praha: Horizont, 1979.
- HAUSER, M. *Budeme mít školáka*. Praha: ROH, 1971. ISBN 24-023-71.
- HICKSON, A. *Dramatické a akční hry*. Praha: Portál, 2000. ISBN 80-7178-387-0.1
- KOŤÁTKOVÁ, S. *Dítě a mateřská škola*. 1.vyd. Praha: Grada Publishing, 2008. ISBN 978-80-247-1568-1.
- KRATOCHVÍL, S. *Skupinová psychoterapie v praxi*. 3.doplněné vydání. Praha: Galén, 2005. ISBN 80-7262-347-8.
- LANGMEIER, J. *Vývojová psychologie*. 3.vyd. Praha: Grada Publishing, 1998. ISBN 80-7169-195-X.
- LISÁ, L., KŇOURKOVÁ, M. *Vývoj dítěte a jeho úskalí*. 1.vyd. Praha: AVICENUM, 1986.
- MACHKOVÁ, E. *Jak se učí dramatická výchova*. 2.vyd. Praha: Akademie múzických umění, 2007. ISBN 978-80-7331-089-9.
- MAJZLANOVÁ, K. *Dramatoterapie v léčebnej pedagogike*. Bratislava: Iris, 2004. ISBN 80-89018-65-3.
- MÜLLER, O. *Terapie ve speciální pedagogice*. Olomouc: Univerzita Palackého v Olomouci, 2005. ISBN 80-244-1075-3.
- Pozvání na cestu*. Praha: Synodní rada ČCE, 2003.
- PŘÍHODA, V. *Ontogeneze lidské psychiky*. 4.vyd. Praha: Státní pedagogické nakladatelství, 1977.
- ŘÍČAN, P. *Cesta životem*. 1.vyd. Praha: Panorama, 1990. ISBN 80-7038-078-0.
- SVOBODOVÁ, E. *Vzdělávání v mateřské škole*. 1.vyd. Praha: Portál, 2010. ISBN 978-80-7367-774-9.

VALENTA, M. *Dramaterapie*. Praha: Portál, 2001. ISBN 80-7178-586-6.

VALENTA, M. *Dramaterapie*. Praha: Grada Publishing, 2007. ISBN 978-80-247-1819-4.

VALENTA, M. *Rukověť dramaterapie a teatroterapie*. Olomouc: Univerzita Palackého v Olomouci, 2006. ISBN 80-247-1819-4.

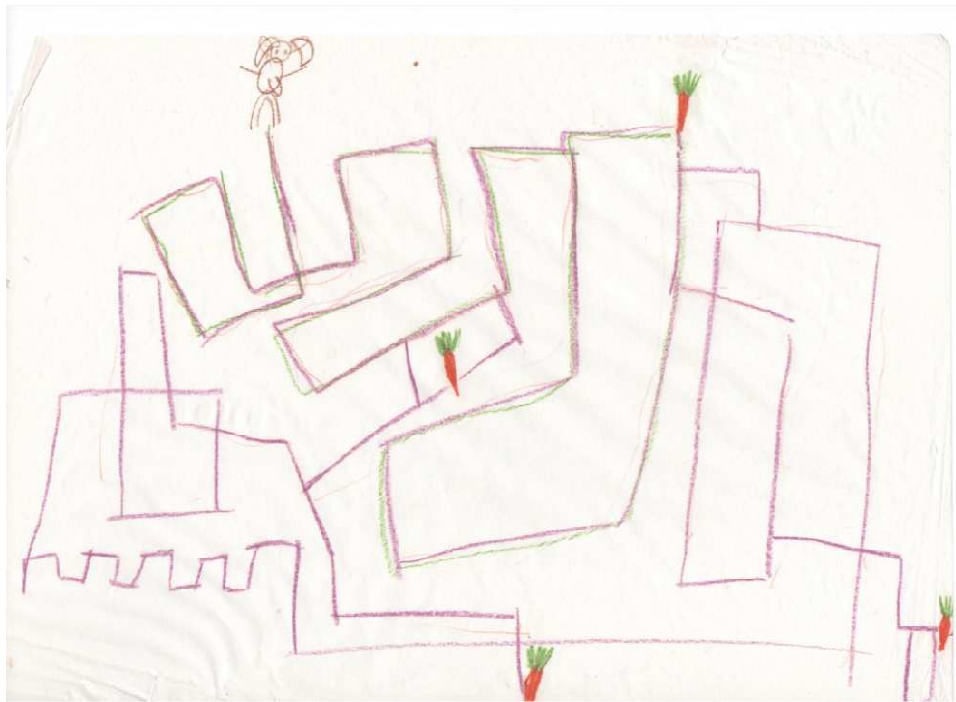
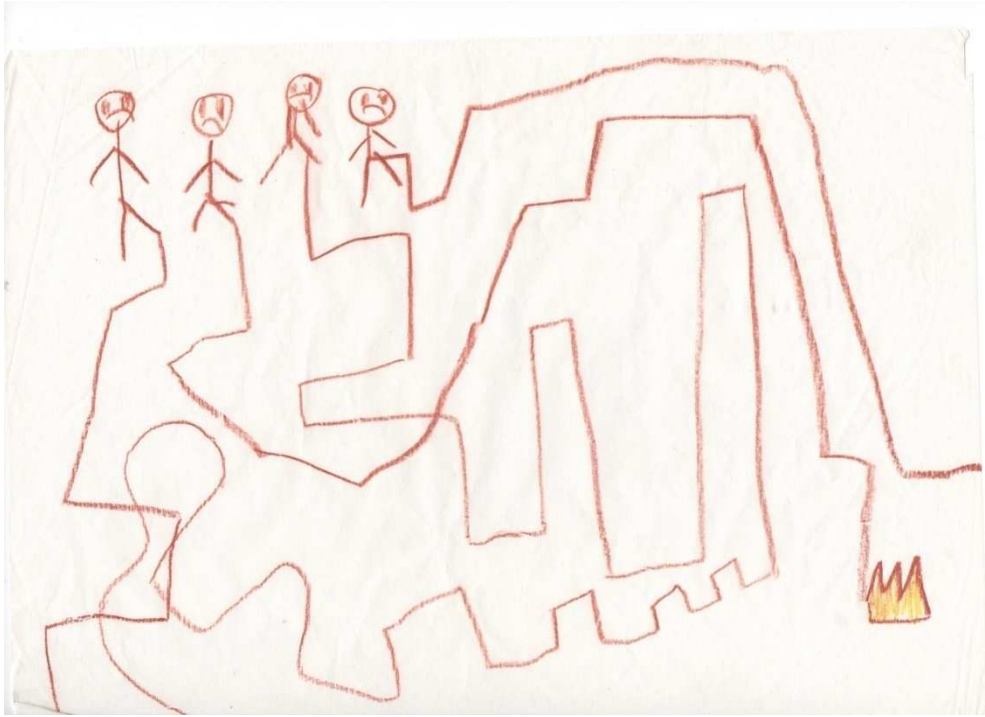
VALENTA, M. *Rukověť dramaterapie a teatroterapie II*. Olomouc: Univerzita Palackého v Olomouci, 2009. ISBN 978-80-244-2274-9.

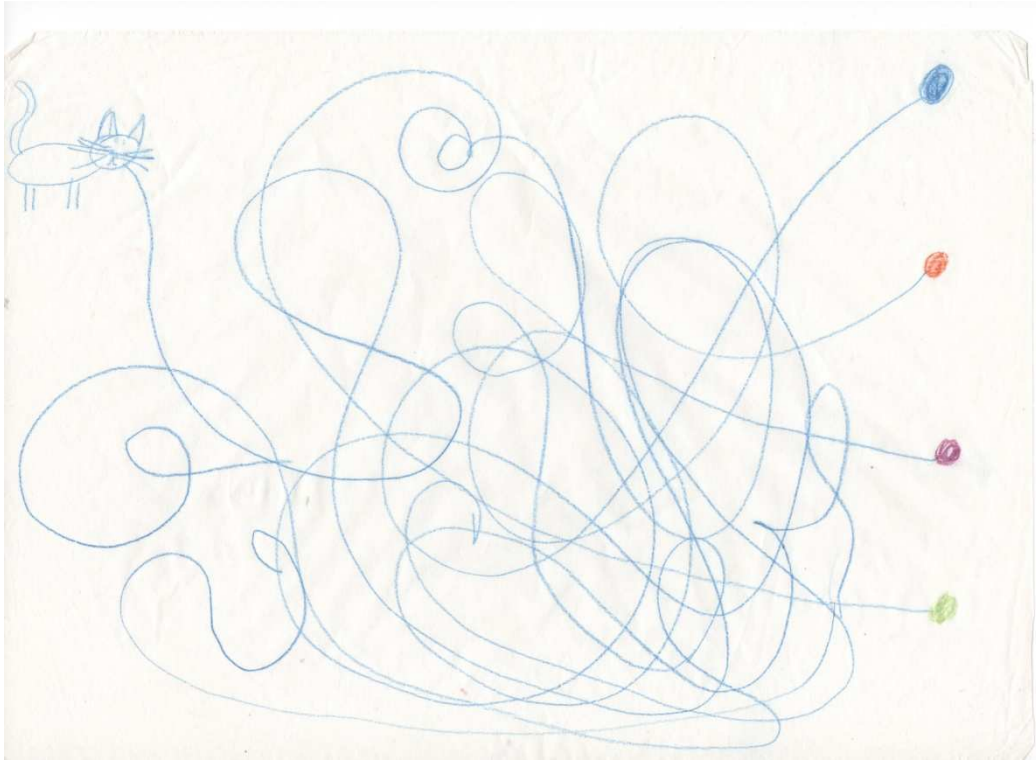
WEST, K.G. *Dobrodružství psychického vývoje*. 1.vyd. Praha: Portál, 2002. ISBN 80-7178-684-5.

Příloha: Výtvary dětí

CO VÁM OPRAVDU POMŮŽE, KDYŽ SE VÁS PANÍ UČITELKA
NA NĚCO ZEPTÁ A VY SE BUDETE BÁT, ŽE
ODPOVÍTE ŠPATNĚ?

Anotace

Jméno a příjmení:	Martina Johanová
Katedra:	Ústav speciálněpedagogických studií
Vedoucí práce:	Mgr. et. Mgr. Iveta Tichá
Rok obhajoby:	2011

Název práce:	Dramaterapie u předškolního věku
Název v angličtině:	Dramateraphy by preschool age
Anotace práce:	Práce se zabývá dramaterapií u dětí předškolního věku. Využívá výrazu pro symptomatickou úlevu, socializaci dítěte a vnímání jeho okolí.
Klíčová slova:	Dramaterapie, předškolní věk, socializace, vnímání okolí
Anotace v angličtině:	The work is about dramateraphy of children preschool age. It uses the expression for symptomatic relief, child socialization and perception around.
Klíčová slova v angličtině:	Dramateraphy, preschool age, socialization, perception of neighborhood
Přílohy vázané v práci:	Výtvary dětí
Rozsah práce:	40 stran
Jazyk práce:	Český